

KRONIK DEN 18. MAJ 2013

Grundloven og frihedsrettighederne

Ytringsfrihed, foreningsfrihed og forsamlingsfrihed er afgørende for, at demokratiet kan fungere. Grundlovens beskyttelse af de politiske frihedsrettigheder er imidlertid ikke nær så god, som mange tror.

JENS PETER CHRISTENSEN
højesteretsdommer,
dr.jur.

»Danske svin er sunde – de strutter af penicillin«. Sådan lød teksten på kunstneren Mikael Wittes berømte plakat. På plakaten var afbildet en glad gris med et dannebrogslag i ryggen. De danske svineslagterier var ikke helt så glade. De anlagde sag mod Mikael Witte for at få plakaten forbudt. Slagterierne ville have fageden til at forhindre, at plakaten blev offentliggjort. Begrundelsen var bl.a., at slagterierne frygtede for den skade, som plakaten kunne medføre for den danske svineeksport.

Sagen endte i Højesteret i 1980, og her vandt Mikael Witte. Højesteret fandt, at hensynet til slagteriernes kommercielle interesser ikke var så tungtvæjende, at Mikael Wittes ytringsfrihed skulle begrænses. Der måtte, sagde Højesteret, lægges betydelig vægt på »hensynet til den frie meningsudveksling om et sådant væsentligt samfundsanliggende«. Med dommen understregede Højesteret vigtigheden af ytringsfriheden.

Ytringsfriheden skal sammen med foreningsfriheden og forsamlingsfriheden sikre, at det danske demokrati kan fungere. Grundlovens regler om stemmeret og valgbarhed og om, at der i Folketinget skal sikres en ligelig repræsentation af vælgerens politiske opfattelser, ville ikke være meget værd, hvis vi som borgere ikke var sikret retten til at diskutere politiske spørgsmål, danne politiske partier og mødes i foreninger. Her til kommer, at ytrings-, forenings- og forsamlingsfriheden også tjener den enkelte frie åndelige udfoldelse. Adgangen til fri debat er »en integrerende bestanddel af den dynamiske grundindstilling, som præger europæisk civilisation, med dens stadige stræben efter fremskridt gennem tankernes og meningernes brydning«, skrev professor Max Sørensen for mere end 40 år siden i sin lærebog i statsret. Det var måske noget højstemt, men det er stadig sandt.

I grundlovens § 77 om ytringsfriheden hedder det, at »Censur og andre forebyggende forholdsregler kan indgives på ny indføres.« Under enevælden var det sådan, at f.eks. udgivere af aviser skulle indsende manuskripter til godkendelse hos politiet, inden avisen måtte trykkes. Den form for censur ønskede grundlovsfædrene at gøre op med. Grundloven kom derfor til at indeholde forbud mod censur, dvs. forbud mod, at ytringer kan kræves forhåndsgodkendt, før de offentliggøres.

Helt absolut er censurforbuddet dog ikke. Hvis der foreligger en tilstrækkelig sikker formodning for, at en ytring er retsstridig, kan der nedlægges fagedforbud mod, at ytringen offentliggøres. Det var det, slagterierne forsøgte i sagen om Mikael Wittes glade gris, men

altså ikke havde held med. I en senere sag fra 1982 om Den Danske Frimurerorden godkendte Højesteret derimod et fagedforbud. Danmarks Radio havde planlagt at sende en udsendelse om frimurerens hemmelige optagelsesceremonier. Højesteret fastslog, at der kunne nedlægges fagedforbud, og at filmoptagelserne skulle destrueres. Begrundelsen var, at ceremonierne hørte privatlivet til, og at offentliggørelsen ikke havde nogen samfundsmæssig interesse.

Den beskyttelse, som grundlovens § 77 giver af ytringsfriheden, er ikke nær så god, som mange tror. I bestemmelsen hedder det: »Enhver er berettiget til på tryk, i skrift og tale at offentliggøre sine tanker, dog under ansvar for domstolene«. Det er de sidste ord »dog under ansvar for domstolene«, man skal lægge mærke til. De betyder, at der ikke er noget til hinder for, at man kan blive straffet efterfølgende for de ytringer, man er fremkommet med. Det er op til lovgivningsmagten – folketing og regering i forening – at bestemme, hvilke ytringer der skal være strafbare. Grundlovens § 77 sætter ikke nogen grænser i så henseende. I straffeloven er det f.eks. bestemt, at injurier er strafbare. Det samme er blasfemiske ytringer og ytringer, der er i strid med racismeparagrafen.

Man kan diskutere visdommen i disse bestemmelser, men grundlovsstridige er de ikke. Professor Alf Ross skrev i sin lærebog i statsret, at grundlovens § 77 ikke beskytter

Grundloven i tiden XVI

nogen ytringer mod at blive kriminaliseret. »Ja selv at referere sportsbegivenheder« kan forbydes, skrev Ross. Grundtvig, der under enevælden var blevet idømt bøde og livslang censur i en injuriersag, betegnede da også på Den Grundlovgivende Forsamling ytringsfrihedsbestemmelsen som »stendød og iskold«, fordi den »ligesom spottende henviser Skribenten til Lands Lov og Ret uden at ænse, hvor tyranisk en saadan Lov kan være«.

Det var at sætte tingene på spidsen. Men det er rigtigt nok. Grundlovens § 77 beskytter ikke mod, at man kan straffes for indholdet af de ytringer, man fremkommer med. Beskyttelsen må i så henseende søges andre steder i grundloven. Når det gælder politiske ytringer, er der en vidtgående ytringsfrihed som følge af grundlovens bestemmelse i § 31, stk. 2, om, at valgsystemet skal sikre »en ligelig

repræsentation af de forskellige anskuelser blandt vælgerne«. Den bestemmelse ville jo ikke give mening, hvis der ikke var en vidtgående ytringsfrihed om politiske spørgsmål. Den religiøse ytringsfrihed nyder på tilsvarende måde beskyttelse som følge af religionsfriheden i grundlovens § 67.

Både når det gælder politiske og religiøse ytringer og ytringer i øvrigt, skal man i praksis finde beskyttelsen af ytringsfriheden i Den Europæiske Menneskerettighedskonventionens artikel 10, der rækker langt videre end grundlovens § 77. Man kan måske sige, at det er paradoksalt, at det er sådan, for menneskerettighedskonventionen gælder kun som almindelig lov, ikke som grundlov. Men sådan er det.

Højesteret har da også i sager, hvor man har frifundet for straf for ytringer, henvist til menneskerettighedskonventionens artikel 10 og ikke til grundlovens § 77. Det

gælder f.eks. i sagen om Svend Auken's have. En journalist var her trængt ind i daværende miljøminister Svend Auken's have for at dække en demonstration, hvor demonstranterne gravede haven op. Højesteret frifandt i 1994 journalisten for overtrædelse af straffelovens bestemmelse om husfredskrænkelser på grund af hensynet til nyhedsformidlingen. Senest har Højesteret i den såkaldte hundehandlersag fra 2012 frifundet en journalist og en fotograf i en sag, hvor DR's udsendelse »Kontant« anvendte optagelser med skjult kamera. Højesteret lagde her bl.a. vægt på pressens rolle som kontrol- og informationsorgan.

Med foreningsfriheden i grundlovens § 78 er det som med ytringsfriheden: Grundloven beskytter mod censur. Der kan derfor ikke kræves forudgående tilladelse, for at man kan danne en forening. Man skal altså ikke spørge om lov først. Men lovgivningsmagten kan godt gøre visse foreningers formål ulovlige. Også her nyder politiske partier og religiøse foreninger dog en særlig beskyttelse på grund af grundlovens § 31 og § 67.

Der er det særlige ved § 78 om foreningsfriheden, at den indeholder et forbud mod »foreninger, der virker ved eller søger at nå deres mål ved vold, anstiftelse af vold eller lignende strafbar påvirkning af anderledes tænkende«. Det er en bestemmelse, der flere gange har været fremme i debatten i de senere år. Bl.a. er det blevet diskuteret, om rockergrupperne Hells Angels og Bandidos og den muslimske forening Hizb-ut-Tahrir falder ind under bestemmelsen. Rigsadvokaten har ikke villet rejse sag mod nogen af dem. Problemet er bl.a., at det ikke er nok, at en stor del af medlemmerne af en forening har domme for vold mv. Det skal være foreningen som sådan, der handler ulovligt. I praksis kan det blive svært at bevise.

Grundlovens bestemmelse i § 79 om forsamlingsfrihed sikrer, at borgerne har ret til at samles uden forudgående tilladelse, når blot de er ubevæbnede. Forsamlinger som f.eks. en demonstration kan kun forbydes, siger grundloven, hvis der af den »kan befrygtes fare for den offentlige fred.« Her skal der meget til. Begynder nogle af demonstranterne at kaste med sten og flasker, skal politiet anholde de enkelte ballademagere, men forsamlingen kan ikke forbydes blot af den grund. I praksis er forsamlingsfriheden særdeles vigtig. Det ville f.eks. ikke give nogen mening at have politiske partier, hvis medlemmerne ikke havde ret til at mødes. Og demonstrationer kan være et vigtigt middel til at komme til orde og blive set og hørt for de grupper i samfundet, der ikke har magt og indflydelse.

Sætter man sagen på spidsen, kan man sige, at grundlovens politiske frihedsrettigheder ikke så meget er der for flertallets som for mindretallets skyld. Men til syvende og sidst er de der for demokratiets skyld.

